

Panorama ze Szczelinicy Wielkiej (fot. Tadeusz Kandefor)

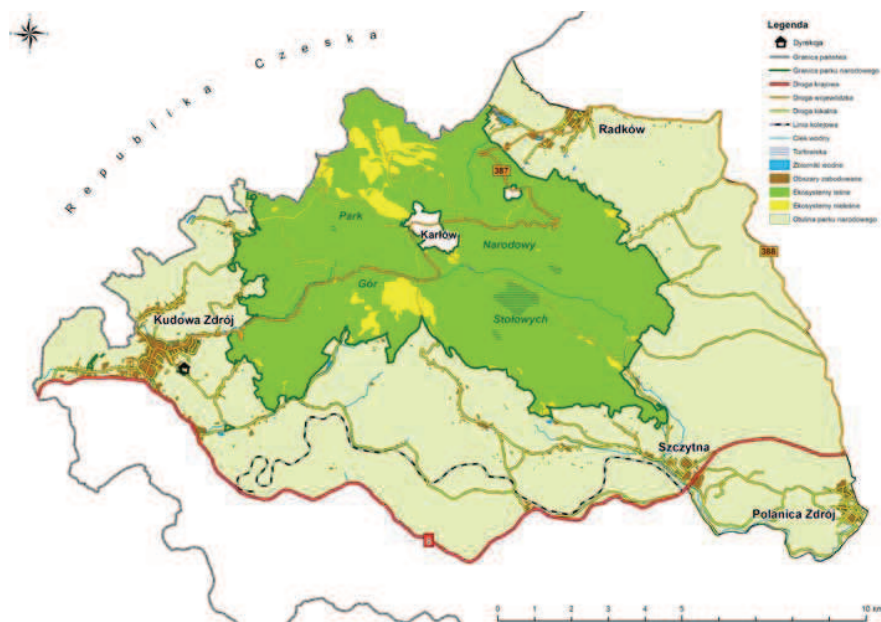

PARK NARODOWY GÓR STOŁOWYCH

...Ten szereg skał rozciąga się na osiem lub dziewięć mil angielskich,
zaczyna się i kończy tak nagle,
że wygląda jak korona na szczycie góry...

J. Q. Adams, list, 1800

PARK NARODOWY GÓR STOŁOWYCH

Pierwsza koncepcja parku narodowego: 1973 r.

Utworzenie parku krajobrazowego: 1981 r.

Utworzenie parku narodowego: 1993 r.

Natura 2000: PLB02006 Góry Stołowe

PLH02004 Góry Stołowe

Adres dyrekcji PNGS: ul. Słoneczna 31; 57-350 Kudowa-Zdrój

e-mail: pngs@pngs.com.pl / www.pngs.com.pl

Powierzchnia PNGS: 63,4 km²

Powierzchnia otuliny: 105,2 km²

Powierzchnia objęta ochroną ścisłą: 12,2%

Lasy: 90,2%; zbiorowiska nieleśne: 9,8%

Najwyższy szczyt: Szczeliniec Wielki (919 m n.p.m.)

Liczba gatunków średnich i dużych ssaków: 16

w tym rodzimych: 14

POŁOŻENIE, OBSZAR, HISTORIA

Park Narodowy Gór Stołowych (PNGS) położony jest w południowo-zachodniej Polsce, w województwie dolnośląskim, w powiecie kłodzkim, na terenie gmin Radków, Szczytna i Lewin Kłodzki oraz w granicach administracyjnych miast Kudowa-Zdrój, Radków i Szczytna. Teren Parku obejmuje najwyższą, południowo-wschodnią część Gór Stołowych, jedynych w Polsce gór typu płytowego, z płaskimi skalnymi blokowiskami Szczelińca, Narożnika i Skalniaka. Według regionalizacji fizyczno-geograficznej Kondrackiego PNGS znajduje się w obszarze Sudetów, w regionie Sudetów Środkowych, w mezoregionie Gór Stołowych i Wzgórz Lewińskich. Większość powierzchni Parku leży w strefie wysokości regla dolnego. Najwyższym wzniesieniem jest Szczeliniec Wielki (919 m n.p.m., punkt na skale „Fotel Pradziada”). Poniżej zaczyna się zalesiony w znacznej części płaskowyż, łagodnie opadający ku południowi i południowemu wschodowi. Na południowo-zachód przechodzi on w rozczłonkowane i nieco niższe Wzgórze Lewińskie. Najniższy położony punkt Parku,

Buczyna (fot. Tadeusz Kandefer)

o wysokości 387 m n.p.m., znajduje się na północnym sklonie Radkowskich Skał. Na północnym-zachodzie granica PNGS pokrywa się z granicą państwową z Czechami, terenem administrowanym przez czeski park krajobrazowy (Chráněná Krajinná Oblast – CHKO) Broumovsko. PNGS przecina biegnącą południkowo Drogą Stu Zakrętów stanowiącą jego główną arterię komunikacyjną. W otulinie Parku znajdują się popularne uzdrowiska Polanica-Zdrój, Duszniki-Zdrój i Kudowa-Zdrój.

Na terenie Parku Narodowego Gór Stołowych wyróżniono trzy rodzaje stref ochrony – ścisłą, czynną oraz krajobrazową. Obszary ochrony ścisłej obejmują partie wierzchołkowe Małego Szczelińca, fragmenty najbardziej zbliżone do naturalnych lasów liściastych i towarzyszące im zbiorowiska źródłkowe, ziołoroślowe i naskłane w Dolinie Pośny, na zboczach Rogowej Kopy i w jarach potoków w rejonie Ostrej Góry oraz obszar Wielkiego Torfowiska Batorowskiego. Ochronie ścisłej podlega 12% powierzchni Parku, czynnej 78%, zaś krajobrazowej niespełna 10%. W obrębie ochrony czynnej wydzielono

w PNGS tereny o zerowym stopniu ingerencji. Są to fragmenty lasów bukowych, jaworzyn i łęgów rosnące na właściwych siedliskach o charakterze zbliżonym do naturalnego. Ten rodzaj ochrony obejmuje wierzchoinę Szczelińca Wielkiego, lasy bukowe nad Wambierzycami, Studzienną i Darnkowem, a także lasy świerkowe w wąwozie Piekło w pobliżu Pasterki.

Początki ochrony przyrody Gór Stołowych sięgają drugiej połowy XIX wieku. Pierwsze relacje dotyczące badań botanicznych w Górach Stołowych pochodzą z końca tego wieku, a ochronę gatunkową wybranych roślin i zwierząt zapoczątkowano tu w roku 1933. W okresie międzywojennym na terenie dzisiejszego parku narodowego utworzono następujące rezerваты przyrody:

1. *Felsengelände Grosse und Kleine Heuscheuer* – Obszary Skalne Wielkiego i Małego Szczelińca o powierzchni 27,5 ha (dzisiejszy Szczeliniec Wielki);
2. *Wilde Löcher* – Dzikie Jamy (dzisiejsze Błędne Skały) o powierzchni 19 ha;

3. *Grosser See* – *Wielkie Jezioro* (dzisiejsze Wielkie Torfowisko Batorowskie) o powierzchni 39,5 ha, w którym dostrzeżono naukowe i florystyczne wartości roślin torfowiskowych z występującą tu sosną błotną;
4. W przypadku rezerwatu *Małe Torfowisko Batorowskie* z wierzbą borówkolistną i wierzbą lapońską, brak jest informacji odnośnie daty jego utworzenia i niemieckiej nazwy – wiadomo jednak, że istniał on do roku 1943.

Dopiero kilkanaście lat po zakończeniu II wojny światowej reaktywowane zostały następujące rezerwaty:

1. Rezerwat skalny *Szczeliniec Wielki*, zwany też *Wielkim Spękany Wierchem* lub *Bukowińskimi Skalami*, o powierzchni 50,5 ha;
2. Rezerwat skalny *Błędne Skały* o powierzchni 23,5 ha;
3. Rezerwat torfowiskowy *Wielkie Torfowisko Batorowskie* o powierzchni 39,5 ha.

Los *Małego Torfowiska Batorowskiego*, uznanego za rezerwat przyrody obszaru torfowiska śródlęsnego o powierzchni 3,6 ha, nie jest dobrze znany. Wiadomo tylko, że uległo ono stopniowo odwodnieniu, przesuszeniu i zniszczeniu.

Wyższy status ochrony przyrody w Górach Stołowych przyniosło utworzenie w roku 1981 Stołowogórskiego Parku Krajobrazowego o powierzchni 79,7 km². Równocześnie przez szereg lat trwały starania zmierzające do utworzenia tu parku narodowego, sformułowane już w programie Państwowej Rady Ochrony Przyrody z 1973 roku. Park Narodowy Gór Stołowych powołany został rozporządzeniem Rady Ministrów z 1993 roku, a formalną działalność rozpoczął w styczniu 1994 roku. Poza granicami głównego kompleksu Parku pozostały enklawy z okolic Karłowa i Pasterki oraz Kamieniołom Radkowski.

PRZYRODA NIEOŻYWIONA

PNGS utworzony został przede wszystkim dla ochrony przyrody nieożywionej. Charakterystycznymi elementami Gór Stołowych są rozległe płaszczyny zrównań i – wznoszące się nad nimi urwistymi ścianami – płaskie stoliwa skalnych bastionów. Unikalna rzeźba wzbogacona jest dużym nagromadzeniem rozmaitych form erozji piaszczowców w postaci głębokich szczelin, labiryntów, blokowisk skalnych i pojedynczych skałek. Rzeźba ta jest odzwierciedleniem płytowej budowy geologicznej związanej z osadowym pochodzeniem tworzących je skał. W późnej kredzie, około 95 do 80 mln lat temu, obszar dzisiejszych Gór Stołowych stanowił zatokę rozległego i płytkiego morza czeskiego. Spływające z przylegających obszarów lądowych rzeki nanosiły materiał zwietrzelinowy, który osadzał się na jego dnie. W rezultacie utworzyły się trzy poziomy piaszczowców – dolny, środkowy i górny – powstałe z gruboziarnistych osadów przedzielonych drobnoziarnistymi marglami. Piaszczowce te zalegają prawie poziomo, a od licznych pionowych spękań noszą nazwę ciosowych. Swoją współczesny wygląd Góry Stołowe zawdzięczają stosunkowo młodym ruchom tektonicznym oraz erozji. Zjawiska te rozpoczęły się w miocenie i trwają do dziś. Charakterystyczne powierzchnie zrównań powstały w wyniku długotrwałych okresów tektonicznego spokoju przed kolejnymi cyklami wypiętrzania. W granicach Parku, oprócz zbudowanych głównie z piaszczowców Gór Stołowych, znalazł się przylegający do nich od południowo-zachodu fragment Wzgórz Lewińskich, zbudowany przede wszystkim z granitoidów zwanych granitoidami kudowskimi. Powstał on w okresie

między 330 a 300 mln lat temu. Najbardziej znane odsłonięcia tych skał to *Czartowski Kamień* oraz usytuowana przy Drodze Stu Zakrętów *Czerwona Skała*. W tym samym wieku są również piaszczowce z okolic Pstrążnej i Jakubowic, w których można znaleźć ślady odcisniętych karbońskich roślin. Najstarszymi skałami występującymi na terenie PNGS są łupki luszczkowe otaczające granitoid Kudowy.

W Górach Stołowych panuje klimat górski, kształtowany przez napływające z zachodu lub północnego-zachodu masy chłodnego i wilgotnego powietrza polarno-morskiego. Opady rosną wraz z wysokością, przekraczając 660 mm w niższych położeniach i 1000 mm w piętrze najwyższym. Największa intensywność opadów przypada na miesiąc lipiec, najmniejsza na styczeń, luty i marzec. Przeważa pogoda pochmurna, częste są mgły i wiatry typu fenowego, więcej jesienią i wiosną z południa i południowo-zachodu. Śnieg zalega w partiach szczytowych ponad 120 dni. Długość okresu wegetacyjnego wynosi od 176 dni na wierzchołkach do 213 dni w najniższej położonych partiach gór.

Góry Stołowe są słabo uwodnione. Hydrograficznie obszar Parku leży na europejskim dziale wodnym rozdzielającym zlewiska Morza Bałtyckiego i Morza Północnego. Jest więc usytuowany w zlewisku Bałtyku, w dorzeczu Odry, w zlewni lewobrzeżnego dopływu Odry – Nysy Kłodzkiej. Zbiera ona wody poprzez Ścinawkę z takich potoków jak Pośna i Cedron z dopływami oraz poprzez Bystrzycę Dusznicką z potoków Czerwona Woda, Bobrówka, Mostowa Woda, Kamienny Potok i Złotnowski Potok z dopływami. Natomiast zachodni obszar Parku leży już w zlewisku Morza Północnego, w dorzeczu Łaby, w zlewni lewobrzeżnego dopływu Łaby – Metuje. Ten ostatni zbiera wody z terenu Parku przez potoki Piekło, Żydówka, Czermnica, Kudowski Potok oraz Dańczówka z dopływami. Najdłuższym potokiem płynącym przez Park jest Czerwona Woda o długości 12,5 km, której źródła znajdują się u podnóża Skalniaka, a wpływa do rzeki Bystrzyca Dusznicka w Szczytniej.

PRZYRODA OŻYWIONA

Współczesną szatę roślinną Gór Stołowych ukształtowały nie tylko zróżnicowane warunki siedliskowe, ale – podobnie jak w całych Sudetach – jej przeobrażenia związane z wieloletnią działalnością człowieka. Niedługo panujące w lasach buki i jodły zostały zastąpione sztuczną świerczyną, a prawie wszystkie licznie występujące torfowiska zniszczono na skutek melioracji. Wylesione obszary, szczególnie te niżej położone, zastąpiły zbiorowiska trawiaste i pola uprawne. Inne fragmenty, utrzymywane w formie pastwisk i łąk przez dawnych osadników, po ich wysiedleniu zarosły drzewami i krzewami.

Park Narodowy Gór Stołowych jest jednym z siedmiu parków narodowych w Polsce, w których udział gruntów leśnych przekracza 90%. Dominują tu monotonne i jednowarstwowe bory świerkowe, przeważnie obcego pochodzenia i słabej kondycji, tworząc w wyższych położeniach (w górnej strefie regla dolnego) przeważnie lite drzewostany świerkowe, niżej zaś częściowo także drzewostany mieszane z udziałem buka, jawora, modrzewia, brzozy i sporadycznie jodły. Drzewostany ze świerkiem jako gatunkiem panującym zajmują ponad 85% ogólnej powierzchni leśnej i stanowią główne tło szaty leśnej Parku, dominując na siedliskach boru mieszanego górskiego i lasu mieszanego górskiego. Najcenniejsze zbiorowiska leśne zachowały się tylko w słabo dostępnych, niewielkich obszarach stromych stoków,

Panorama z tarasów na Szczelińcu (fot. Tadeusz Kandefor)

Wiewiórka (fot. Tadeusz Kandefor)

jarów i wąwozów, bastionów skalnych oraz torfowisk. Na bogatych siedliskach reprezentują je fragmenty lasów liściastych w postaci zbiorowisk żywej buczyny sudeckiej, które znajdują się w górnym biegu Połny, w rejonie Rogowej Kopy oraz Ostrej Góry. W miejscach uboższych występują buczyny kwaśne, natomiast w głębokich, ocienionych dolinach potoków – jaworzyny z mieszańcami trwałą. Najmniej jest tu lasów łęgowych. Roślinność charakterystyczna dla torfowiska wysokiego wraz z sosną błotną występuje głównie na Wielkim Torfowisku Batorowskim – drugim, co do wielkości złożu torfowym w Sudetach.

Ważnym elementem flory PNGS jest pionierska roślinność naskalna, z licznymi gatunkami mchów (około 270 gatunków), porostów (214 gatunków, w tym 60 chronionych) i rzadkich wątrobowców (122 gatunki). Szczególnie interesujące są fitocenozy na odkrywkach margli z udziałem wapniolubnych roślin zarodnikowych i skalnicy zwodniczej *Saxifraga sponhemica* – występującej tu na jedynym znanym w Polsce stanowisku. Zbiorowiska trawiaiste zajmują powierzchnię około 3 km² i choć jest to jedynie 5% powierzchni Parku, w dużej mierze decydują o jego bioróżnorodności. W zbiorowiskach tych występuje blisko 40% gatunków flory naczyniowej. Wyróżniają się wśród nich bogate florystycznie łąki bagienne z obfitymi populacjami niektórych roślin chronionych. Na siedliskach umiarkowanie wilgotnych na ubogich glebach spotyka się murawy bliźniczkowe, a w miejscach suchych i nasłonecznionych – niewielkie płaty roślinności kserotermicznej. Świat roślin naczyniowych PNGS liczy około 650 gatunków.

Park Narodowy Gór Stołowych należący do obszaru Sudetów Zachodnich faunistycznie mało odbiega od otaczających go terenów. Wysoki stopień zalesienia powoduje, że w faunie znaczny udział mają gatunki leśne. Istotne znaczenie wpływające na różnorodność i bogactwo gatunkowe świata zwierząt mają występujące na obszarze Parku i jego otuliny różnego typu tereny otwarte, a także unikalny

biotop w skali Polski – odsłonięte podłoża skalne, ściany i półki oraz bogato rzeźbione skałki piaskowcowe, a także rozpadliny i korytarze, częściowo przykryte blokami skalnymi.

Obszar PNGS zamieszkuje relatywnie bogata entomofauna, porównywalna z entomofauną innych gór Europy Środkowej, wciąż jednak słabo poznana. Bardzo interesujący jest też zespół mięczaków, fauna naśnieszna oraz pajęczaki torfowisk i wilgotnych zimnych szczelin piaskowcowych. Na obszarze Parku najlepiej rozpoznane są jednak kregowce, reprezentowane przez 184 gatunki. Występują tu jeden gatunek minoga (minóg strumieniowy), zaledwie trzy gatunki ryb (głowacze białopłetwy i peregopłetwy oraz pstrąg potokowy), siedem przedstawicieli gromady płazów (traszki zwyczajna i górską, salamandra plamista, ropuchy szara i zielona, żaby trawna oraz wodna) i pięć pospolitych w Polsce gatunków gadów (jaskczurki zwinka i żyworodna, padalec, zaskroniec oraz żmija zygzakowata). Informacje o stanowiskach gniewosza plamistego, jednego z najrzadszych węży w Polsce, pochodzą sprzed II Wojny Światowej i nie zostały niestety współcześnie potwierdzone. Na terenie PNGS stwierdzono także występowanie 163 gatunków ptaków, z których 115 uznano za lęgowe lub prawdopodobnie lęgowe. Spośród ptaków zamieszkujących lasy widuje się liczniejsze na obszarach górskich orzechówki, krzyżodzioby świerkowe, czyże, paszkoty, dzięcioły zielonosiwe i czarne, krogulce i siniaki. Wyjątkowo liczne są tutaj słonka i bocian czarny. Wśród ptaków szponiastych na uwagę zasługują trzmieljad i kobuz, a z sów charakterystyczne dla obszaru tajgi sóweczka i włochatka. W skałach gnieźdzą się puchacz, pustulka, kruk, a także kopciuszki, pleszka, strzyżyk i wyjątkowo kowalik, sosnówka i pokrzywnica. Powierzchnie trawiaiste są miejscem lęgowym dla świergotka łąkowego, pokląskwy, skowronka oraz – rzadkich w skali Europy – przepiórki i derkacza. Wśród ptaków związanych z wodą na uwagę zasługuje żyjący nad wartkimi strumieniami pluszcz oraz pliszka górską.

Ssaki Parku Narodowego Gór Stołowych

Fauna ssaków PNGS jest stosunkowo bogata i różnorodna. Pomimo małej powierzchni Parku i braku większych cieków oraz zbiorników wodnych żyje tu aż 57 lądowych i ziemnowodnych gatunków ssaków. Są to przedstawiciele rzędu owadożernych (7 gatunków), nietoperzy (19), gryzoni (14), zającokształtnych (1), drapieżnych (10) oraz parzystokopytnych (6). Oprócz ssaków, które szczegółowo opisujemy dalej, na szczególną uwagę zasługują przedstawiciele rodziny pilchowatych – popielica, koszatka i orzesznica. Spośród owadożernych (ryjówkokształtnych) występują tutaj rzęsorki i ryjówki, w tym ryjówka górską, a z gryzoni między innymi nornik bury, nornica ruda, mysz leśna i zaroślowa. Schronienie znajdują tu również liczne gatunki nietoperzy, w tym mroczek posrebrzany, nocek Natterera, gacek brunatny, mopek, nocek lydkowłosy, nocek Brandta i nocek wąsatek.

Na terenie Parku Narodowego Gór Stołowych stwierdzono występowanie 14 spośród 24 rodzimych gatunków średnich i dużych ssaków występujących w polskich parkach narodowych. Ponadto występują tutaj lub pojawiają się regularnie także dwa gatunki obcego pochodzenia. Według ocen ankietowanych pracowników terenowych Parku, najwyższe wskaźniki występowania osiągnęły tutaj dzik, jeleń, sarna, lis i wiewiórka. Występowanie borsuka, gronostaja, tchórza oraz kun – leśnej i domowej – można określić

jako regularne i średnio liczne. Nielicznie, ale stale występują łasica, zając i jenot, natomiast sporadycznie pojawiają się muflon, wydra i ryś. W bezpośrednim sąsiedztwie Parku występuje jeszcze piżmak, a w przeszłości pojawiały się także na jego terenie dwa inne gatunki obce (kozica podgatunku alpejskiego i daniel) oraz przebywający okresowo w Sudetach niedźwiedź brunatny, a także wilk.

Ankietowani pracownicy ocenili, że w pierwszej dekadzie XXI wieku w PNGS nastąpił wyraźny wzrost liczebności dzika oraz kuny domowej. Nieco mniejszą, ale wyraźną tendencję wzrostową zauważyli także u jelenia, sarny oraz jenota. Niewielki wzrost zanotowano natomiast u borsuka, lisa i zająca. Do gatunków z wyraźnym spadkiem liczebności na terenie Parku zaliczyli kunę leśną, a w otulinie – piżmaka. Wszystkie pozostałe gatunki w ocenie pracowników terenowych utrzymywały swoją liczebność na podobnym poziomie. Warto zauważyć, że w ostatnich latach pojawiały się w PNGS dwa cenne gatunki rodzimych drapieżników, nieobecnych na tym terenie od wielu lat – ryś (obserwowany od 2008 roku) oraz wydra (od 2012 roku).

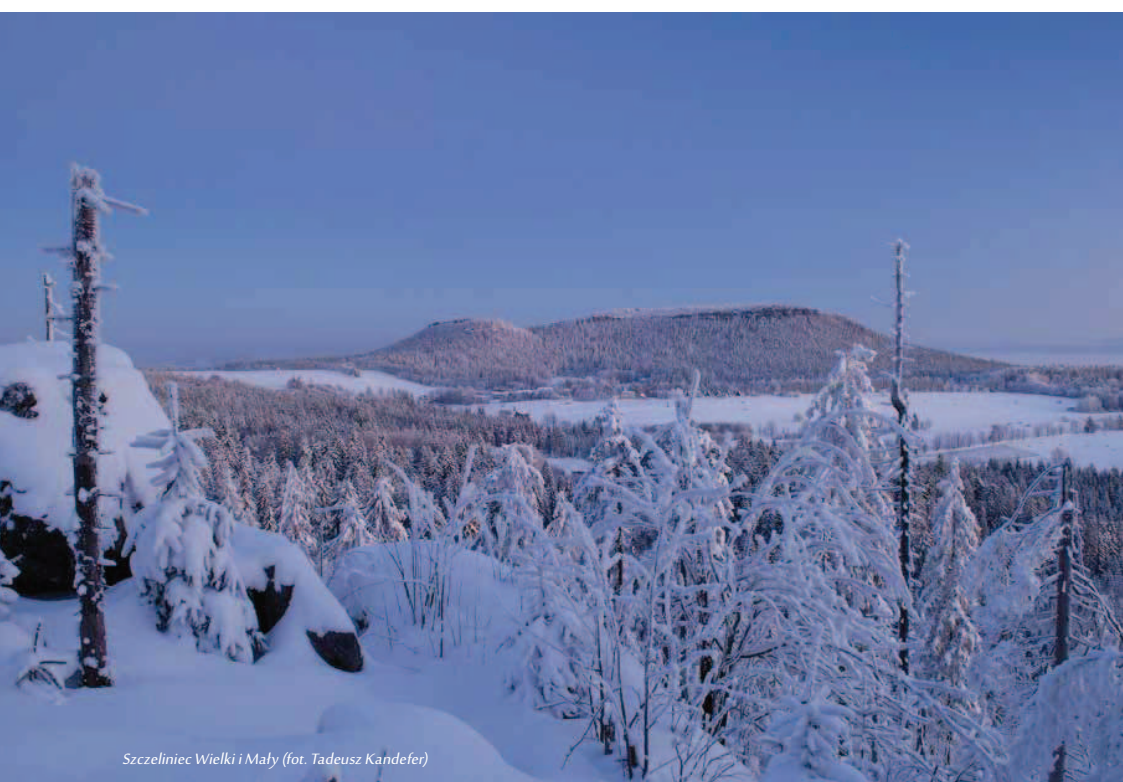
GATUNEK	WYSTĘPOWANIE	TENDENCJA
Jeleń	++	↑
Sarna	++	↑
Dzik	++	↑
Wiewiórka	++	↔
Zając szarak	++	↑
Lis	++	↑
Borsuk	++	↑
Kuna domowa	++	↑
Kuna leśna	++	↓
Tchórz	++	↔
Gronostaj	++	↔
Łasica	++	↔
Ryś	+	↑↑
Wydra	+	↑↑
Jenot	+	↑
Muflon	+	↔
Wilk		
Niedźwiedź		
Kozica		
Daniel		
Piżmak		

Jeleń *Cervus elaphus*

Jest obecnie największym ssakiem żyjącym w Parku Narodowym Gór Stołowych, gdzie trzyma się przeważnie wyżej położonych, zwartych borów. W okresie zimowym, zwłaszcza przy dużej pokrywie śnieżnej kiedy dostęp do żeru jest ograniczony, odbywa migracje w rejonu położone niżej. Oprócz migracji sezonowych, w Parku obserwuje się także migracje dobowe. Jelenie schodzą niżej i ukrywają się w ciągu dnia w młodszych świerczynach, co spowodowane jest dużym ruchem turystycznym. Jesienią odgłosy rykowania można

Jeleni szlachetny pod Rogową Kopą (fot. Tadeusz Kandefer)

Szczeliniec Wielki i Mały (fot. Tadeusz Kandefer)

usłyszeć szczególnie w okolicach Karlowa, Skalniaka oraz Czarnej i Rogowej Kopy. Rankiem lub tuż po zachodzie Słońca jelenie można stosunkowo łatwo zobaczyć ze Szczelińca Wielkiego czy Narożnika.

Zagęszczenie populacji jeleni w PNGS jest bardzo wysokie. Oceniono, że w latach 1995-1997 było ono niemal trzykrotnie wyższe niż średnio w lasach byłego województwa wałbrzyskiego, a Park stanowił ostoję około 10% całej populacji jeleni w tym województwie. Konsekwencją tego stanu były i są dotkliwe uszkodzenia wyrządzane w drzewostanach, szczególnie w nowo zakładanych uprawach z udziałem gatunków liściastych. Utrudniało przebudowę monokultur świerkowych na drzewostany mieszane i liściaste. Stąd koniecznością stało się stosowanie osłonek i licznych grodzień zabezpieczających młode pokolenie drzew. Według oceny przeprowadzonej wiosną 2011 roku, zagęszczenie jeleni na terenie Parku wynosiło 47 osobników na 10 km² powierzchni leśnej, przy czym – jak się ocenia – nie powinno ono przekraczać poziomu 25 osobników na 10 km² lasu. Bardzo wysoką liczebność tych zwierząt w PNGS umożliwiają korzystne dla nich warunki środowiskowe. Oprócz znacznego udziału powierzchni leśnej i stosunkowo łatwego dostępu do wiosenno-letniej bazy żerowej w centralnej części Parku (rozległe łąki w okolicach Karlowa i Pasterki i na jego obrzeżach (uprawy rolne zarówno po stronie polskiej, jak i czeskiej)), jeleniom sprzyjają również spokój w obrębie licznych obszarów ochrony bierniej, a także praktycznie brak naturalnych wrogów w postaci dużych drapieżników. Inne korzystne czynniki środowiskowe to liczne źródła wody, nieduży dystans jaki zwierzęta musi przebywać z ostoi na żerowiska, obecność siedlisk

lasu mieszanego górskiego i lasu górskiego bogatych w zimową bazę pokarmową, łagodniejsze w ostatnich latach zimy wpływające na przeżywalność, jak również znaczny udział drzewostanów świerkowych młodszych klas wieku, gdzie jelenie chętnie żerują spalując korę.

SARNA *Capreolus capreolus*

Sarna jest jednym z najpospolitszych i najczęściej obserwowanych ssaków w PNGS. Preferuje ekoton polno-leśny, a jej ulubionym środowiskiem są obrzeża lasu i tereny będące mozaiką lasów i otwartych przestrzeni. W głębi zwartych drzewostanów świerkowych jest spotykana rzadziej, natomiast liczniejsza jest w niższych położeniach. Wyraźny wzrost liczebności populacji sarny zarejestrowano na tym terenie od 2008 roku. W pierwszych latach po powstaniu PNGS jej liczebność szacowano na około 65 osobników, zaś w roku 2011 już na około 300 osobników. Wpływ sarny na drzewostany, pomimo jej stosunkowo dużej liczebności, nie stanowi tutaj dużego problemu. Corocznie na terenie PNGS rejestruje się martwe sarny, które giną podczas przedłużających się zim, gdy głęboka pokrywa śnieżna utrudnia żerowanie i skuteczną ucieczkę, w efekcie czego zwierzęta te częściej padają ofiarą wałęsających się psów.

DZIK *Sus scrofa*

W ostatnich latach odnotowano znaczny wzrost liczebności dzików, które spotykane są na całym terenie Parku, łącznie z partiami wyżej położonymi. Gatunek ten, chociaż może bytować w różnych warunkach środowiskowych, w Parku preferuje jednak młodniki

na wilgotnych stanowiskach i większe kompleksy lasów liściastych i mieszanych, gdzie znajduje odpowiednie zasoby pokarmowe i rzadko odwiedzane przez człowieka ostoje. Na miejsca dziennego wypoczynku wybiera oprócz gęstych młodników podstawy ścian skalnych, labirynty i wnęki skalne. Na zimę przemieszcza się w niższe położenia.

Dzik jest dużym ssakiem o największej dynamice wzrostu liczebności na terenie PNGS. Związane jest to z przebudową monokultur świerkowych na lasy liściaste i mieszane, gdzie znajduje on znacznie bogatszą bazę żerową. Ponadto występujące w ostatnich latach łagodniejsze zimy wpływają na zmniejszenie śmiertelności oraz ułatwiają lepszy dostęp do pokarmu. Wysokiej liczebności dzika sprzyja tu także większy spokój aniżeli w sąsiednich lasach gospodarczych, zwłaszcza w licznych obszarach ochrony bierniej, a także brak dużych drapieżników. Na dynamikę jego liczebności duży wpływ mają także lata nasienie buka, pojawiające się w kilkuletnich cyklach. Bukiew stanowiąca wysokobiałkowy i wysokoenergetyczny pokarm wpływa w sposób istotny na jego przeżywalność i sukces reprodukcyjny. Zwierzęta te znalazły więc w lasach PNGS swój prawdziwy matecznik.

WIEWIÓRKA *Sciurus vulgaris*

Na terenie Parku i otuliny wiewiórka jest pospolita i dość liczna, o czym mogą świadczyć powszechnie spotykane w lasach PNGS ślady jej żerowania. Obserwuje się tutaj dwie odmiany barwne tego gryzonia, przy czym liczniejsza w wyższych partiach jest odmiana ciemna (melanistyczna). Liczebność wiewiórki podlega wahaniom

w poszczególnych latach i jest uzależniona między innymi od urodzaju nasion świerka, które stanowią jej główny pokarm. Z reguły wiewiórka zakłada gniazda na świerkach, ale zauważono, że niekiedy próbuje wykorzystywać na miejsca gniazdowania wnęki skalne, co można uznać za zachowanie przystosowawcze w warunkach Gór Stołowych.

ZAJĄC SZARAK *Lepus europaeus*

Zając występuje na tym terenie stale, lecz nielicznie. Obserwowany jest przede wszystkim na polanach, łąkach i nieużytkach, ale także wewnątrz lasów w najwyższych partiach gór. W latach 1970-1990 liczebność tego gatunku szacowano tutaj na nieco poniżej stu osobników. Dwa lata po utworzeniu Parku – w roku 1995 – miało być już tylko około 30 osobników, a cztery lata później – nawet poniżej 10. Do 2003 roku nastąpił jednak widoczny wzrost liczebności, po którym znów pojawiły się wahania liczebności. Na taką dynamikę liczebności mający wpływ w Parku mógł mieć drapieżnictwo lisów, a być może notowany też w ostatniej dekadzie wzrost liczebności ptaków szponiastych. W ostatnich latach wciąż zauważa się niewielki wzrost liczebności populacji zająca i ssak ten obecnie obserwowany jest już w PNBT regularnie.

LIS *Vulpes vulpes*

Gatunek pospolity i stosunkowo liczny zarówno na obszarze PNGS jak i otuliny. Jest to drapieżnik o dużych zdolnościach adaptacyjnych, który rzadko kopie tutaj nory, za to chętnie wykorzystuje na schronienia wnęki w skałach i skalne labirynty, jak również konkuruje o schronienia

Szczyt Wielki i Mały (fot. Tadeusz Kandefar)

Skalne Grzyby (fot. Tadeusz Kandefar)

z borsukiem. W Parku kilka lat temu zauważono pierwsze oznaki synantropizacji lisa w postaci zmniejszenia dystansu ucieczki i żerowania w dzień na odpadkach w pobliżu parkingów. W kolejnych latach nie stwierdzono jednak nasilenia tego zjawiska. W ciągu kilku ostatnich lat populacja lisa uległa niewielkiemu wzrostowi i obecnie zagęszczenie tego drapieżnika w PNGS ocenia się na nieco mniej niż 2 osobniki na kilometr kwadratowy.

BORSUK *Meles meles*

Jest największym przedstawicielem rodziny łasicowatych w PNGS. Nocami można go spotkać na łąkach oraz na głównych drogach Parku. Miejsca stałego przebywania borsuków poprzecinane są wydeptanymi ścieżkami, gdzie widać ich charakterystyczne tropy, dolki wygrzebane w poszukiwaniu pokarmu i latryny. Nory wykopuje samodzielnie, choć jako schronienie w tutejszych warunkach bardzo często wykorzystuje naturalne szczeliny skalne wybierając spomiędzy nich ziemię. Niektórych nor używa stale lub na przemian z lisem. Występowaniu borsuka na obszarze Parku sprzyja obecność otwartych łąk, drzew liściastych i niewielkich cieków wodnych. W PNGS gatunek ten został stwierdzony na kilkunastu stanowiskach. Najczęściej spotykany jest w okolicach Rogowej Kopy i Skalnych Grzybów, na Skalniaku, a także w okolicach Drogi nad Urwiskiem.

KUNY - DOMOWA (kamionka) *Martes foina* i LEŚNA (tumak) *M. martes*

Pierwotnym środowiskiem bytowania kuny domowej były obszary górskie i siedliska skalne. Na terenie PNGS jest ona stosunkowo liczna, a w ostatnich latach obserwuje się wyraźny wzrost jej liczebności. Kamionka utrzymuje się najczęściej blisko zabudowań, jak również w ich sąsiedztwie, na co wskazują zarówno bezpośrednie obserwacje jak i tropy zimą. Spotykana jest także na skrajach, jak i wewnątrz większych kompleksów leśnych. Wielokrotnie obserwowana na zboczach Czarnej Kopy, w Karłowie oraz w okolicach Kudowy-Zdroju, a także w okolicach Darnkowa, Dańczowa oraz Radkowa.

Tumak występuje w PNGS stale, choć niezbyt licznie. W ostatnich latach obserwowany jest rzadziej. W Parku na kryjówki wybiera najczęściej sterty gałęzi, korzenie drzew i rozpadliny skalne, a także gniazda myszolowa i bociana czarnego, które wyścielone są szczątkami zdobyczy, a także jego licznymi odchodami. Najczęstsze obserwacje kuny leśnej pochodzą z okolic Narożnika, Przedniej Borowej Kopy i Rogowej Kopy, z okolic Darnkowa, Urwiska Radkowskiego i Czerwonej Skąły.

TCHÓRZ *Mustela putorius*

Gatunek ten występuje prawdopodobnie na całym terenie PNGS. Liczne obserwacje tchórza pochodzą z lasów przy południowo-zachodniej granicy Parku, w okolicy Kudowy-Zdroju i Lewina Kłodzkiego. Widywany bywał również koło Wolan, Karłowa i Pasterki. Niewiele wiadomo o trendach liczebności tchórza na terenie PNGS. Obserwacje wskazują, że może być tu prawdopodobnie najliczniejszym przedstawicielem łasicowatych.

GRONOSTAJ *Mustela erminea* i ŁASICA *M. nivalis*

Występowanie gronostaja na terenie Parku Narodowego Gór

Stolowych jest regularne, choć nieliczne, z brakiem zauważalnych tendencji zmian liczebności w ostatnich latach. Jego biotopem są tu wilgotne łąki oraz brzegi cieków i zbiorników wodnych. Aktywny o zmierzchu, przez co trudny do zaobserwowania. Gatunek ten był obserwowany w okolicy Wolan, jego szczątki znaleziono także w wypłuwce puchacza pod Skalami Puchacza.

Łasica jest najmniejszym drapieżnikiem w Parku, prawdopodobnie dość liczny, lecz rzadko widywanym. Jest ona aktywna zarówno w dzień jak i w nocy. Zamieszkuje bardzo różnorodne środowiska leśne i nieleśne. Jej liczebność w poszczególnych latach jest zmienna i uzależniona od obfitości gryzoni (normików i myszy) stanowiących jej zasadniczy pokarm. Notowana była z okolic Wolan i Kudowy-Zdroju. Brak jest widocznych tendencji zmian jej liczebności na terenie PNGS.

RYŚ *Lynx lynx*

Pierwsze informacje o pojawieniu się tego drapieżnika w otulinie PNGS pochodzą z lutego 2008 roku z okolic Polanicy-Zdój, gdzie współautor tego rozdziału natrafił na jego tropy. Rok później w styczniu 2009 roku rysia zaobserwowano na terenie Nadleśnictwa Zdroje, koło wsi Borowina, gdzie upolował cielę jelenia i przebywał przez dwie kolejne noce [Z. Słatyński – inf. ustna], po czym przemieścił się na teren Parku w okolicy Skalnych Grzybów i lasu nad Radkowem. W tym samym roku zgłoszono także informację o rysicy z dwoma młodymi obserwowanej na torach kolejowych między Szczytą a Polanicą-Zdrój w otulinie Parku. Kolejne stwierdzenie rysia na terenie PNGS zarejestrowane przez pracowników terenowych pochodziło z początku marca 2012 roku z obwodu ochronnego Czerwona Woda [Z. Słatyński i D. Gorgol – inf. ustna]. Trzy tygodnie później zaobserwowano i sfotografowano prawdopodobnie tego samego osobnika na drodze w okolicach Pasterki [P. Sowiecki – inf. ustna]. W związku z tym, że przeciętny areal osobniczy rysia jest znacznie większy niż obszar PNGS, w przypadku tego drapieżnika mamy do czynienia z osobnikami zachodzącymi na teren Parku jedynie okresowo.

WYDRA *Lutra lutra*

Obecność wydry w granicach PNGS potwierdzono dopiero w 2012 roku. Ślady jej bytowania (tropy i odchody) stwierdzono między innymi nad potokami Pośna, Dańczówka oraz nad bezimiennym dopływem Kamiennego Potoku. Odnotowano ją także w górnej, wąskiej części potoku Czerwona Woda, na wysokości 716 m n.p.m. [K. Kozyra i J. Jakubiec – inf. ustna]. Pojawienie się wydry w Parku prognozowano jednak wcześniej w związku z jej występowaniem w obrębie otuliny, na potokach Klikawa i Czermnica, koło Kudowy-Słone, w samej Kudowie-Zdroju i nad Cedronem koło Wambierzyc. Od szeregu lat wydra bytuje też po czeskiej stronie na Stenawie, gdzie wykryto cztery stanowiska tego gatunku [J. Rejl – inf. ustna].

JENOT *Nyctereutes procyonoides*

Pierwsze informacje o występowaniu jenotów na tym terenie pochodzą od myśliwych z kola łowieckiego, w okresie przed powstaniem parku narodowego. Ich obecność w PNGS odnotowano dopiero w 1999 roku. Przypuszczano jednak, że były to osobniki przechodnie. Od 2003 roku występowanie tego drapieżnika można już określić tutaj jako stałe, lecz nieliczne. Na terenie Parku jenot preferuje podmokle

Szczeliniec Mały (fot. Tadeusz Kandefer)

Roślinność naskalna (fot. Tadeusz Kandefer)

środowniska leśne oraz brzegi cieków i zbiorników wodnych. Ponieważ sam rzadko kopie nory, na miejsca schronienia często wykorzystuje nory borsuków i lisów, z których korzysta szczególnie zimą. Jako kryjówki chętnie wykorzystuje także wypróchniałe pnie rosnących lub zwalonych drzew, a także wykrotę.

MUFLON *Ovis gmelini*

Kilka muflonów spotykanych było sporadycznie w ostatniej dekadzie XX wieku w lasach powyżej Radkowa, po północnej stronie Gór Stołowych. W późniejszych latach widywano je tam jednak coraz rzadziej. Między Wambierzycami a Radkowem spotykano też samice z jagnięciem, co oznacza, że sporadycznie dochodziło w tym rejonie do rozrodu. W ostatnich latach natomiast coraz częściej muflony widywane są w północno-zachodniej części Parku, gdzie zachodzą okresowo z Czech. Zwierzęta te były introdukowane po stronie czeskiej i tam mają swoją główną ostoję.

Innym gatunkiem kopytnym obcego pochodzenia, który okresowo pojawił się w Parku był daniel Dama dama. Było to pięć osobników, które uciekły w roku 1997 z hodowli w Jeleniowie. W późniejszych latach już ich jednak nie widziano. W roku 2010 spotkano natomiast kolejnego daniela – samca, który uciekł z hodowli w Wambierzycach.

Elementem obcym w faunie sudeckiej jest także kozica *Rupicapra rupicapra*, którą obserwowano w roku 1996 w okolicach Wodospadów Pośny a następnie po czeskiej stronie w Broumowskich Ścianach. Był to prawdopodobnie osobnik, który przywędrował ze Śnieżnika, gdzie żyje stadko kozic pochodzenia alpejskiego, introdukowanych na początku lat 70. XX wieku.

WILK *Canis lupus*

Po wojnie bardzo rzadko donoszono o przechodzeniu przez Góry Stołowe wilków. Jedyne udokumentowane stwierdzenie tego drapieżnika z ostatnich lat pochodzi z kwietnia 2000 roku, kiedy to widziano pojedynczą waderę w okolicach Wielkiego Torfowiska Batorowskiego. Przechodnie osobniki i ich tropy były również obserwowane sporadycznie w południowej części sąsiednich Gór Bialskich i Gór Orlickich [obserwacje własne z roku 2004 i 2009]. Można sądzić, że w polskiej części Gór Stołowych wraz z sąsiadującymi kompleksami leśnymi Gór Bystrzyckich i Orlickich oraz czeskiej części Sudetów istnieją potencjalne warunki dla funkcjonowania co najmniej jednej wilczej watahy.

NIEDŹWIEDŹ *Ursus arctos*

Samotny młody niedźwiedź, który prawdopodobnie przywędrował z Karpat, przebywał w Sudetach przez ponad siedem lat (1991-1998), przemieszczając się pomiędzy górami Wałbrzyskimi, Bialskimi, Złotymi oraz czeskimi Jesionikami. Trasy wędrówek tego osobnika wskazują, że mógł on kilkakrotnie przechodzić między Górami Stołowymi i Orlickimi. Przypuszczalnie gawrował w Górach Bialskich, Górach Złotych bądź w Górach Wałbrzyskich. Niedźwiedź ten unikał spotkań z ludźmi i nie czynił szkód. Chociaż Góry Stołowe, jako małe i intensywnie penetrowane przez turystów, potencjalnie nie stanowią dobrej ostoji dla tak dużego drapieżnika, to nie można wykluczyć, że może on się tu pojawiać także w przyszłości jako gatunek przechodni.

PIŻMAK *Ondatra zibethicus*

Żidovka (fot. Tadeusz Kandefer)

Informacje o występowaniu piżmaka w Górach Stołowych pochodzą z okresu międzywojennego, jednak na obszarze PNGS nie został dotychczas stwierdzony. Występowanie tego gatunku stwierdzono natomiast w otulinie, gdzie zasiedla brzegi większych cieków wodnych, szczególnie w miejscach z obfitą roślinnością przybrzeżną, stanowiącą jego pożywienie, na przykład nad potokami Klikawa czy Czermnica oraz w okolicach zbiornika wodnego w Radkowie.

Bibliografia

Alexandrowicz 1975, Anděra i Gaisler 2012, Andrzejewski i in. 1999, Bartmańska i Mikusek 2008, Bobek i in. 1992, Borusiewicz 2009, Cacoń i Gołąb 2008, Gołąb 2000, Grzesiak i Sieradzki (red.) 2000, Jakubiec 1995, Jakubiec i Spišek 1998, Jakubowski 1971, Jędruszczak 1999, Jońca 1986, 1991, Jońca i in. 1998, Kondracki 1994, Korybo 1996, Macio 1946, Mazurski 1996, Mikusek i Dyrz 2003, Mikusek i Pikulska 1999, Niemczyk 2006, Pax 1925, Profus i Sura 2003, Walczak 1961.